

Volume 7, Issue 10, October 2020, p. 131-143

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

<http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.2805>

Article History:

Received

29/08/2020

Received in

revised form

25/10/2020

Available online

27/10/2020

**RESEARCH ON SEMANTHICS EVOLUTION OF THE NOTION
“YÜRÜMEK” IN TURKISH**

**TÜRKÇEDE “YÜRÜMEK” KAVRAMININ
ANLAM BİLİMSEL SEYRİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Bahadır GÜLDEN¹

Abstract

Related to their being live, languages changed and transformed in many aspects which are mainly phonetics, morphology and semantics in the past thousands years period. There are many elements we can state that affected this change and transformation proces A fact that does not exist in another language has either found a place for itself in that language after that interaction or has established a place for that enountered fact by expanding the meaning of a concept of itself. It is very necessary to make meticulous explorations especially to what extent the concepts has changed since the earliest works for revealing the changes of the languages in this long period and the reasons of these changes concretely. All of these factors mentioned above caused Turkish language to experience a fast cycle. Semantics is a discipline that deals with the meaning changes (expansion, contraction, recovery, deterioration, etc.) that occur over time. This study aims at analysing the term “yürümek” diachronically since the period when it first appeared as “yori-” in the Orhun Inscriptions, the first written work of Turkish language. In this study, document analysis technique - one qualitative investigating methods - was used. It is tried to reveal the ablauts, semantic expansions and semantic constraints the term “yürümek” has experienced since hundreds of years by scanning thirty different dictionaries and works to obtain this knowledge. It is figured out that the phonetic changes of the term “yürümek” occured in sequence like this: yori->yöri->yüri-> yürü- It is seen that the concept has more than seventy-four new meanings as a result of semantic extension.

Keywords: Turkish Language, semantics, walking.

Özet

Diller canlı yapılar olmalarına bağlı olarak binlerce yıllık süreçler içerisinde fonetik, morfolojik ve semantik hususlar başta olmak üzere pek çok açıdan değişim ve dönüşüme uğramıştır. Bu değişim ve dönüşüm sürecini etkileyen pek çok unsur söz konusudur. Başka bir dilde bulunmayan bir olgu, bu münasebetin sonucunda o dilde ya yeni bir kavram olarak kendisine yer edinmiş ya da kendi bünyesindeki bir

¹Dr., MEB, bahadirgulden@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1917-8813

kavramı anlam genişlemesine uğratarak karşılaşılan olguya anlam deryasında yer açmıştır. Özellikle kavramların en eski eserlerden itibaren ne gibi değişimler geçirdiğinin titizlikle irdelenmeye çalışılması, dillerin bu uzun süreçteki değişimlerini ve bunların sebeplerini daha somut ortaya koyabilmek açısından çok gereklidir. Anlam bilimi kavramlarda zaman içinde meydana gelen anlam değişikliklerini (genişleme, daralma, iyileşme, kötüleşme vb.) ele alan bir disiplindir.

Bu çalışma, yürümek kavramını Türkçeye ait ilk yazılı eser olan Orhun Abideleri'nde "yori-" şeklinde geçtiği dönemden itibaren artzamanlı yöntemle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bilgilerin elde edilmesinde otuz farklı sözlük ve eser taranarak "yürümek" kavramının yüzyıllar içerisinde geçirdiği anlam genişlemesi- daralması, ses değişiklikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yürümek kavramının fonetik değişikliklerinin sırasıyla yori-mak > yori-mek > yüri-mek > yürü-mek şekillerinde gerçekleşmiştir. Kavramın, anlam genişlemesi sonucunda 74 farklı anlam kazandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, anlam bilimi, yürümek.

GİRİŞ

Anlam bilimi, dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşsüremli ve artsüremli açılardan inceleyen dil biliminin bir dalıdır (Vardar, 2007: 18). Anlambilim değişik sözcük türleri arasında en çok ad soylu sözcüklerle ilgilenmiştir. Adlar dışında eylemlerin, özellikle de sıfatların anlambilimi, oldukça yeni çalışmalardır (Huber, 2013: 158).

Sözcüklerin zaman içerisinde yeni biçimler alması, anlamlarının genişlemesi, daralması, iyileşmesi veya kötüleşmesi hatta çeşitli nedenlerle kullanılmayarak unutulması (ölmesi) ya da karşılaşılan olaylar-durumlar ekseninde yeni kavramlara ihtiyaç duyularak yeni sözcüklerin doğması dilin canlılığının en temel göstergesidir. Dildeki bu devinimin semantik açıdan irdelenmesi hem dilin karakteristik yapısının daha iyi anlaşılmasına hem de onun daha iyi kullanılmasına yönelik ipuçları verecektir. Elde edilecek olan bu ipuçları dilin anlam boyutunun daha iyi anlaşılmasına dilin temel işlevi olan "iletişim" gücünü geliştirecektir.

Avrupa, Arap, Hint ve Çin coğrafyasının arasında bulunan Orta ve Güneybatı Asya, tarih boyunca iki dil ailesinden gelen diller bütünüyle doludur: Bunlardan biri Farsça, diğeri ise Türkçedir. İran öbeğinin Hint-Avrupa dilleri ve Türk öbeğinin Altay dilleri, birçok bölgesel dil bugün bu iki büyük dil üstünde toplanır: Farsça ve Türkçe (Breton, 2007: 52). Türkçenin bu kadar eski bir geçmişe dayanması ve çok geniş bir coğrafyada köklü medeniyetlerle ilişkiler içinde olması, dilin kelime ve yapı zenginliğine de yansımıştır. "Sözcüklerin tarihsel gelişimini inceleme gereği nedeniyle artzamanlı yöntemle yapılacak bir inceleme çok eskilere uzanan Türkçede de anlam değişmelerinin her türünün birçok örneğinin bulunduğunu gösterecektir (Aksan: 1998, 133).

Bu çerçevede araştırma, Türkçenin belirli dönemlerine (Köktürkçe, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi) ait önemli eserlerde ve Türkçe sözlüklerde yürümek kelimesinin biçimsel ve anlamsal özelliklerine odaklanarak süreç içerisinde kelimenin geçirdiği değişiklikleri anlam bilimi bağlamında tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda şu problemlere yanıt aranmıştır:

" 'Yürümek' kelimesi, geçmişten günümüze fonetik ve morfolojik olarak ne gibi değişiklikler yaşamıştır?

" 'Yürümek' kelimesi, Türkçenin en eski yazılı metinlerinden bugüne dek hangi anlamları kazanmıştır?

YÖNTEM

Bu çalışma, yürümeK kelimesi çerçevesinde dilin fonetik/fonolojik ve morfolojik açıdan değişim sürecini ortaya koymayı amaçlayan betimsel bir çalışmadır. Bu doğrultuda Türkçenin bilinen en eski yazılı eseri olan Orhun Abidelerinden itibaren pek çok eserde yürümeK kelimesi taranmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım& Şimşek, 2016: 189). Bahsi edilen kaynaklarda “yürümeK” kavramı doküman analizi yöntemiyle tümevarımsal bir süreçle irdelenmiştir. Elde edilen verilerden hareketle ise tümevarım yönteminin özüne uygun olarak kavrama dair bütüncül sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda çalışmada taranan eserler ve çalışmalar şunlardır: Tekin’in (1998) Orhun Abideleri adlı eseri, Caferoğlu’nun (1968) Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Bang & Arat’ın (1970) Oğuz Kağan Destanı, User’in (2009) Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları adlı eseri, Erdi ve Yurteser’in (2005) Divânü Lugâti’t Türk adlı eseri, Arat (1979) ve Kaçalın’ın (2008) Yûsuf Hâs Hâcib Kutadgu Bilig Metin adlı eseri, Dilâçar’ın (1988) Kutadgu Bilig İncelemesi adlı eseri, Üşenmez’in Karahanlı Türkçesi Sözlüğü adlı yüksek lisans tezi, Hacıeminoğlu’nun (1996) Karahanlı Türkçesi Grameri adlı eseri, Tatcı’nın (2015) Yunus Emre Divânı adlı eseri, Albayrak’ın (2014) Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü, Ergin’in (1964) Dede Korkut Kitabı adlı eseri, Sami’nin (1998) Kâmûs-ı Türki adlı eseri, Parlatur’ın (2009) Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğü ve Büyük Türkçe Sözlüğü, Ayverdi’nin (2006) Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü, Çağbayır’ın (2007) Ötüken Türkçe Sözlüğü, Boratav’ın (1984) Köroğlu Destanı adlı eseri, Eyuboğlu’nun Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü (1988) ve Türkçe Kökler Sözlüğü (1989), Eren’in (1999) Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Gülensoy’un (2007) Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Nişanyan’ın Sözlerin Soyağacı adlı eseri, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (TDK), Tekin’in (2001) İştikakçının Köşesi adlı eseri, Demirtaş’ın (2012) Kutadgu Bilig’de “Yorı-” Fiili Üzerine adlı makalesi, Develioğlu’nun (1980) Türk Argosu Sözlüğü, Aktunc’un (1998) Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü.

1. Eski Türkçe Döneminde Yürü-

a. Köktürkçe Dönemi

Orhun Yazıtları’nda yürümeK manasını karşılayan “*yori-*” eylemine rastlanmaktadır. Gündelik yaşamın en temel eylemlerinden olan yürümeK işi; *yürümeK (ilerlemeK)* gerçek anlamının yanı sıra soyutlaşarak “*kalkınmak, başkaldırmak*” anlamlarını da bünyesine katmış olması, kavramın Türkçenin geçmişinin daha eskiye dayandığının da bir göstergesidir:

[4] keçe Temir Kapıgka teği süledim; yırgaru Yir Bayırku yiringe teği süledim; bunça yirke teği *yortdım*. Ötüken yışda yiğ idi yok ermiş! İl tutsık yir Ötüken yış ermiş (Tekin, 1998: 34).

“Geçerek Demir Kapı’ya kadar ordu sevk ettim, kuzeyde Yir Bayırku topraklarına kadar ordu sevk ettim; bunca diyara kadar (ordularımı) *yürüttüm*” (Tekin, 1998: 35).

Kültigin Anıtı’nın güney yüzünün devamında ise yürümeK kavramı geniş zamanın olumsuz çekimiyle çekimlenmiş olup kavrama yüklenen anlam “*ilerlemeK, kalkınmak, aşmak (dağ)*” şeklindedir:

(G 6) Edgü bilge kişiş, edgü alp kişiş *yortmaz* ermiş; bir kişi yangılsar, uğuşı, bodunu, bişükinge teği kıdmaz ermiş (Tekin, 1998: 36).

(G 6) iyi (ve) akıllı, kişileri, iyi (ve) cesur kişileri *ilerletmezler* imiş; (öte yandan) bir kişi suç işlese, onun boyu(na), halkı(na) (ve) hısım akrabasına kadar (herkesi) öldürmezler imiş (Tekin, 1998: 37).

(G 9) için, iğidmiş kağanın sabın almatın yir sayu bardığ, kop anta alkıntıg arıltığ. Anta kalmışı yir sayu kop toru ölü yoryur ertiğ (Tekin, 1998: 36).

(G 9) için, (seni) besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini (dinlemeden ve rızalarını) almadan her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin. Oralarda (nasılsa sağ) kalmış olanları(nızda hemen) her yönde bitkin ve mecalsiz (bir halde) yürüyor idiniz.

Kültigin Anıtı'ndaki "Anta kalmışı yir sayu kop toru ölü yoryur ertiğ" cümlesinin bağlamından yorı- için (bitkin ve mecalsiz bir halde) "yaşamak" anlamı da çıkarılabilir.

"Kangım Kağan yiti yeğ[ir]mi erin taşıkmiş. Taşra (D 12) yoryur tiyin kü eşidip balıkdaki tağıkmiş, tağdaki inmiş, tirilip yetmiş er bolmuş" (Tekin, 1998: 40-42)...

"Babam Hakan on yedi adamla baş kaldırmış. (İl teriş) baş (D 12) kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar" (Tekin, 1998: 41).

"Kül Tigin [altı otuz] (D 35) yaşına Kırkız tapa süledimiz. Süngü batımı kariğ söküp Köğmen yışığ toğa yorup Kırkız bodunuğ uda basdımız" (Tekin, 1998: 48).

Kül Tigin yirmi altı (D 35) yaşında (iken) Kırgız'lara doğru sefer ettik. Mızrak batımı kan söküp Köğmen dağlarını aşarak Kırgız halkını uykuda (iken) bastık (Tekin, 1998: 49).

"Ol yılka Türgiş [tapa, Altun yışığ] (D 37) toğa, Ertiş üğüzüğ keçe yordımız" (Tekin, 1998: 48).

"O yıl Türgiş'lere doğru, Altay dağlarını (D 37) aşarak (ve) İrtiş ırmağını geçerek yürüdük" (Tekin, 1998: 49).

Tonyukuk Anıtının güney ve kuzey yüzlerinde ise yorı- fiilinin "gelişmek, yürümek (ülerlemek), sefer etmek (sü yort-), sevk etmek" anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir:

"Azkınya Türk [bodun?] (G 3) yoryur ermiş. Kağanı alp ermiş, ayguçısı bilge ermiş. Ol eki kişi bar erser, sini, Tabgaçığ ölüртеçi tir men; öngre Kıtanyığ ölüртеçi tir men; bini, Oğuzuğ (G 4) ölüртеçik, tir men. Tabgaç birdin yen teğ, Kıtany öngdün yen teğ, ben yırdınta yan teğeyin. Türk Sir bodun, yerinte, idi yormazun (Tekin, 1998: 84).

"Azıcık Türk (halkı?) (G 3) geliyormuş. Kağanları cesur imiş, sözcüleri akıllı imiş. O iki kişi var oldukça, sizi, Çinlileri öldürecektir derim; doğuda Kıtay'ları öldürecektir derim; bizi, Oğuz'ları (G 4) öldürecek şüphesiz, derim. (Siz) Çinliler güney tarafından saldırın, (siz) Kıtay'lar doğu tarafından saldırın, biz (de) kuzey tarafından saldıralım. Türk Sir halkı, ülkesinde, asla gelişmesin (1998: 85).

(K 1) ötüntüm. Sü yortdım. "Atlat!" [ted]im. Ak Termel keçe uğur kalıtdım (1998: 86).

(K 1) arz ettim. Orduyu yürüttüm. (Beylere) "Askerleri atlara bindirin!" dedim. Ak Termel (ırmağını böylece) geçerek zaman kazandım (1998: 87).

"(K 5) Kırkıza yantımız. Türgiş kağanta küreğ kelti. Sabı anteğ: "Öngdün kağangaru sü yorum" temiş, "Yormasar, bizni, kağanı alp ermiş, ayguçısı bilge ermiş, kaçan neng erser" (1998: 88).

"(K 5) Kırgız'lardan döndük. (Bu arada) Türgiş kağanından kaçak geldi. Sözleri şöyle idi: "Doğu kağanına karşı sefer edelim" demiş, "Sefer

etmezsek, bizi, kağanı cesur imiş, sözcüsü akıllı imiş, ne zaman olsa” (1998: 89).

“(K 11) Sü *yorlum*, tedeçi. Unamang” (1998: 90). (K 11) Orduyu *sevk edelim*, diyecektir.

Kabul etmeyin!” (1998: 91).

Ercilasun, Tonyukuk Abidesi’nin bu kısmında geçen yürüme kavramını “yaşamak” anlamında değerlendirmiştir: “Kapgan Kagan Türk sir bodun yorıduki bu./ Kapgan Kağan’ın muzaffer Türk milletinin yürümesi (yaşaması, hüküm sürmesi) bundandır.” Ayrıca yürüme yorı- kavramının savaş, askerlik ve devlet yönetimiyle ilgili kelimeler arasında geçtiği ve “sevk et-” anlamında kullanıldığını ifade edilmiştir (Ercilasun, 2004: 132).

“Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları” adlı eserde yürüme kavramının ilerlemek, gelişmek, kalkınmak, adım atarak ilerlemek, gitmek, yürüme, yol almak, isyan etmek, başkaldırmak, ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak ve baskın yapmak anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir (User, 2009). Köktürkçede düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen kelime ve ekler bir hayli çoktur. Bunlardan birisi de araştırmamıza konu olan yürüme (yorı-) kelimesidir.

b. Uygur Türkçesi Dönemi

Uygurca *Çaştani Bey Hikâyesi*’nde “yürüme” kavramı “yorı-” şeklinde ve ilk anlamında (yürüme), yorığ” kelimesi ise “yürüyüş” anlamında kullanılmıştır (Müller & Gabain, 1945: 73). Aynı kelimeye İstikakçının Köşesi adlı eserde de rastlanmaktadır. Mani dinine mensup Uygurlar tarafından Köktürk harfleriyle kâğıt üzerine yazılmış kitap parçalarında “yorığ” kelimesinin geçtiği bir cümlede kelime, “ol-” yardımcı fiili ile gelecek zamana çekimlenmiş olarak “yorığ bolğay” şeklinde verilir. Kelime “yolunda gitmek” anlamında ifade edilmiştir:

“ol taşığ özi öze tutsar...ne iş yarlığ yarlıkasar kopda işi yorığ bolğay”

“bu taşı üzerinde taşıdığı müddetçe giriştiği her işi yolunda gider” (Tekin, 2001: 220).

*Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*nde yürüme kelimesinin eserlerde “yormak” kelimesinin yürüme, gitmek, hareket etmek anlamlarında; “yorığ” kelimesinin gidiş, yürüyüş, yol, usul, tarz anlamlarında; “yortmak” kelimesinin ise yürütmek, işletmek, harekete getirmek anlamlarının bulunduğu ifade edilmiştir (Caferoğlu, 1968: 302). “Yürüme, gitmek, gidiş, yürüyüş, yol gibi anlamlar Orhun Anıtları’nda da yer almakla beraber kelimenin ve türemiş yapılarının yeni anlamlar (hareket etmek, usul) kazandığı söylenebilir.

Uygurca metinlerden *Kuanşi İm Pusa*’da (Ses İşiten İlâh) yürüme kelimesi “yorı-” şeklinde ve “dolaşmak, yaşamak” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir (Tekin, 1993: 53).

2. Karahanlı Türkçesi Dönemi

Kaşgarlı Mahmut’un kaleme aldığı ve Türkçenin ilk sözlüğü olma niteliği taşıyan *Divânü Lugâti’t Türk*’te yürüme kavramının Orhun Abideleri’ndeki hâliyle (yorı-) geçtiği belirtilip “yürüme, gitmek, varmak, ismi varıp yayılmak, yürüyüp yorulmak” şeklindeki anlamlarının ve kullanımalarının olduğuna değinilmiştir (Erdi & Yurteser, 2005: 702-703). *Divânü Lugâti’t Türk*’te “yorı-” kökünden türeyen şu kavramlara da yer verilmiştir: “yoridaçi husımlar, dünürler arasında gelip giden adam; yoriga yorga yürüyen (at için); yorigçi husımlar, dünürler arasında gelip giden adam; yoriglı yürümeyi düşünen; yorigu yürünecek yer ve zaman; yorik akma, yürüme, gidiş, hu; yorik tabir (rüya vb.) sözüñ gidişi, anlaşılışı; yorik uz dilli; yorik til fasih dil; yortmak yürütmek, (ilâç) için sürdürmek; yormak yürüme”

Demirtaş’ın (2012) *Kutadgu Bilig*’de “yorı-” fiili üzerine yaptığı araştırmada ise yürüme kavramının 253 yerde geçtiği ve “yorı-” fiilinin, 234 yerde tek kelime hâlinde, 19 yerde ise birleşik fiil görünümünde kullanıldığı tespit edilmiştir:

Kutadgu Bilig'de 'yori-' fiili sadece "yürümek, varmak" anlamında kullanılmamıştır. Metinde "yori-" fiilinin "yürümek" anlamının yanında *yaşamak, hareket etmek, gezip dolaşmak, gitmek, uğraşmak, devam etmek, vakit geçirmek, anılmak, düşünmek, geçinmek, değer verilmek, yazmak* gibi anlamlarda kullanıldığı da saptanmıştır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde de örnekleri görülen, emir kipinin 2. teklik şahsıyla çekimlenmiş biçimde bir isteklendirme ve çabukluk belirtme amacıyla, "haydi" kelimesinin kullanımına benzer şekilde bir edat gibi kullanımının da olduğuna dikkat çekilir. Eserde "yori-" fiilinin *yolça yori- (davranmak), izçe yori- (davranmak), savı yori- (nüfuzu artmak), yaguk yori- (yaklaşmak), umınçka yori- (beklenti içinde olmak)* şeklinde bir isimle birlikte *ve buza yori- (bozmak), kezip yori- (gezip durmak), yaka yori- (yaklaşmak), ayıglap yori- (kötüleyip durmak)* şeklinde birleşik fiiller oluşturarak çeşitli anlamlara geldiği tespit edilmiştir" (Demirtaş, 2012: 1477).

Kutadgu Bilig'de yürümek kavramının geçtiği bazı bölümler şu şekildedir:

Erej kolsa, emgek tutaşı barır, / Sevinç kolsa, kadgu tutaşı yorır.

(Rahatlık istersen, emekle (zahmetle) komşu olarak gelir,

Sevinç istersen, kaygıya komşu olarak yürür.) (Dilâçar, 1988: 96)

"Olar bardı, kaldım bularnı bile men, / Negü teg yoriy, ne kılkın yarayı?"

Onlar gitti, bunlarla kaldım ben, Nasıl hareket edeyim, ne gibi huylarla bağdaşayım" (Dilâçar, 1988: 140)...

"Bir edgü bolur, kör, anadan togup, / Yorır ol köni çın, kör, edgü bolup,

Biri iyi olur, bak!, anadan doğma, Yürür (Yaşamak anlamında) o doğru dürüst, iyi olarak" (Dilâçar, 1988: 101)...

"kalı edgü bolmak tilese özün / yori edgünlük kıl kesildi sözün" (Kaçalın, 2008: 20).

"Eğer kendin iyi olmak istersen; haydi iyilik yap, söz bitti" (Demirtaş, 2012: 1488).

Yusuf Has Hacıp'in eserin ön sözünde kendine ait bilgilere de yer verdiği kısımda yürümek kavramı "*gelmek (dayanmak)*" anlamında kullanılmıştır: "Bu teâi turuglag kuz ordu ili Tüp aslı nesebdin yorımıs tili Yaşadığı yer Kuz Ordu ili, Asil kök ve nesepten gelmiş dili" (Ercilasun, 2004: 299).

Karahanlı Türkçesi Gramer'inde "yor" kavramının "yol" ismi yo- kökünden türemiş bir isim olduğu; *yori-* < *yori-* "yürümek, yol almak"; yol isminin mevcudiyetinin bir "yo-" fiilinin bulunduğunu ispat eder nitelikte olduğu ifade edilmiştir (Hacıeminoğlu, 1996: 1549). Yürümek kavramının kökeni "yol" kavramı ile ilişkilendirilmiş, buna bağlı olarak da daha eski bir biçiminin olduğu öne sürülmüştür. Aynı eserde *yori-* fiilinin kökü olan yo- fiilinden oluştuğu, *yori-* fiilinin *yo-r* isminden türemiş bir kelime olduğu öne sürülmüştür. Buna gerekçe olarak da "yol" anlamındaki oruk (ince yol, patika) kelimesinin de "or" isminden "-u-" eki ile türetilerek "*oru-*" fiilinden türediği öne sürülmüştür. *Yor-* fiilinin başındaki y- sesinin ise ilâve ses (protez)' olduğu ifade edilmiştir (Hacıeminoğlu, 1996: 23).

Karahanlı Türkçesi Sözlüğü'nde ise yürümek kavramının "1. yürümek, varmak. (DLT III, KB, AH), 2. sefere çıkmak, yolda olmak, 3. Uzaklaşmak. (KT), 4. akıp gitmek, yüzmek, (rüzgâr için) esmek. (KT), 5. kişinin adının duyulması (DLT III)" şeklinde beş farklı anlama geldiği Divânü Lugâti't Türk, Kutadgu Bilig ve Atebetül Hakayık gibi dönemin temel eserlerine dayandırılarak yer verilmiştir (Üşenmez, 2006: 480).

3. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi

Bahşayış Lügati'nda yürümek kelimesinin kavram alanına giren ilk anlamının "yürümek" ikinci anlamının "hareket etmek" şekliyle kullanıldığı ifade edilir. Kavram, "yöri-"

biçiminde seslendirilmektedir (Turan, 2001: 176). Kelimenin her iki anlamı da daha önceki eserlerde tespit edilmiştir.

Oğuz Kağan Destanı’nda yürümeK kavramı sekiz yerde geçmektedir. Bunlardan yedisi *yürümeK*, *ilerlemeK* anlamlarında kullanılmışken birinde “*yürür oynar olmaK*” şeklinde deyimleşmiş hâldedir. İlaveten yürümeK kelimesi “*çürüğü*” şeklinde (yürüme, yürüyüş) yer almaktadır. Eski Türkçede “*yoruğu*” y- > ç- değişimi ile “*çürüğü*” hâline gelmiştir. Benzer şekilde y- > ç- nöbetleşmesi Moğolcada da görülen bir durumdur. Kelime, eserde ses değişikliklerine uğrayarak “*yüri-*” şeklini almıştır.

“YürümeK” kavramı “*saldırmaK*” anlamında, “*birlikte hareket etmeK*” anlamlarına gelecek şekilde de kullanılmıştır. (Kelimenin hareket etmeK anlamına gelecek şekilde kullanıldığı örnekler Uygurca eserlerde de tespit edilmiştir.) Oğuz Kağan’ın önüne çıkan kurt, buyruklarına uymayan Urum Kağan’a saldırmaKı aklından geçirdiğini bildiğini ifade eder: “*Bu kurt Oğuz Kağana hitap etti ve: Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümeK istiyorsun.*” Bu cümlelerin devamında ise kurt, yürümeK kavramını hem gerçek hem de mecazi anlam taşıyacak şekilde kullanır. Oğuz Kağan ve ordusunun hem önünden yürüyerek eşlik eder hem de Oğuz Kağan’ın Urum Kağan’a karşı muzaffer olabilmesi için yardımcı olur: “*Ey Oğuz, ben senin önünde yürümeK istiyorum’ dedi*” (Bang & Arat, 1970: 19).

Clauson, An Etymological Dictionary of pre-Thirteenth-Century Turkish adlı eserinde yürümeK kelimesinin *gitmeK*, *ayakları üzerinde yürümeK*, *hayatta kalmak*, *ordu olarak yürümeK* (*ilerlemeK*), *orada kalmak*, *ölmek*, *karnı üstünde ilerlemeK* (*hayvanlar için*) anlamlarına yer verilmiştir.

Türk dilinin en önemli eski eserlerinden olan *Dede Korkut Kitabı*’nda kavramın adını *sürdürmeK*, *saldırmaK*, *ilerlemeK*, *gitmeK*, (*kılıç*) *vurmaK* (*yorit-*) anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu metinde kelime, şimdiki zamanın çekimini de oluşturmaya başlamıştır.

“Ata adını yoritmayan hoyrad oğul ata bilinden inince inmese yig, ana rahmine düşünce toğmasa yig. Ata adın yordanda devletlü ogul yig”

“Baba adını yürütmeyen hoyrat oğul baba belinden inince inmese daha iyi, ana rahmine düşünce

doğmasa daha iyi. Baba adını yürütünce devletli oğul daha iyi”

“Görür misin Dirse Han neler oldu. Yarımasun yarçımasun senün oğluñ kür kopdı erçel kopdı kırk yigidin boyına aldı kalın oğuzun üstüne yoruyuş itdi”

“Dirse Han neler oldu, murada maksuda ermesin, senin oğlun kötü çıktı hayırsız çıktı, kırk yigidini yanına aldı, kudretli Oğuz’un üstüne yürüyüş etti”

“Baksa görse bir derenün içine karga kuzgun iner çıkar konar kalkar. Bidevi atın ökçeledi, ol tarafa yordı”

“Baktı gördü bir derenin içine karga kuzgun iner çıkar, konar kalkar. Büyük cins atını ökçeledi, o tarafa yürüdü”

“Kara tonlu kâfire at saldılar, kılıç yorıtdılar”

“Kara elbiseli kâfire at sürdüler, kılıç yürüttüler” (Ergin, 1964).

Eski Anadolu Türkçesinin başlıca yapıtları arasında olan *Yunus Emre Divanı*’nda yürümeK kavramının genellikle temel anlamıyla kullanıldığı, biçimsel olarak ise “*yöri-meK*” ve “*yüri-meK*” hâline dönüştüğü görülmüştür:

“Girçek ‘âşık olan kişi anmaya dünyâ-âhiret / ‘Âşık degüldür ol kişi yüriye ‘izzeti kova (Tatçı, 2015: 4)

Dursam senünle dururam baksam senünle bakaram / Her kancaru kim yürürem gönlüm yönü senden yana (2015: 9)

Ne denlü yürisen çok ol denlü yürisen tok / Câna hiç assı yok hep sûret maslahatıdır (2015: 29)

Söz karadan akdan degül yazup okımdan degül / Bu yürüyen halkdan degül Hâlik âvâzından gelür (2015: 34)

Yürüsem önümdesin söylerisem dilümdesin / Oturursam yanumdasın ayrukda ne bâzârum var (2015: 35)

Ne yürüyem ne hod ârâm ne irak sefere varam / Çünkü dostı bunda buldum ayruk neye seferüm var (2015: 35)

Hiç yogıken oldun diri aç gözünü yolca yürü / Anlayasın sen bu sırrı bellü haber manzûr nedür (2015: 46)

Yünus Hak tecellisin şâ'ir dilinden söyler / Cânda gevher varısa Hak'dan yana yüründi (2015: 104)

Göge eytdi dön didi ay-gün yürüsün didi Suyı mu'allak kodı üstinde yir eyledi" (2015: 288).

Yürüme kavramının Yunus Emre şiirlerindeki bağlamlarını daha iyi ortaya koyabilmek adına *Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğüne* (Albayrak, 2014) bakmakta fayda vardır. Sözlükte, yürüme kavramının etimolojik özelliklerinin yanı sıra, kavramın geçmişten günümüze yüklendiği anlamlara da değinilmiştir:

"Yürimek: yorı- > yörü- > yürü-

Yürütmek: 1. Yürümesini sağlamak, yürümesine yardımcı olmak. 2. Gerektirdiği gibi ilerletmek, devam ettirmek. 3. Geçerli kılmak. 4. argo. İşinden ayrılmasına sebep olmak, ayağını kaydırmak. 5. (Faiz için) Devam ettirmek, işletmek. 6. (Bir taşıtı) Kullanmak, yönetip yol adırmak. 7. argo. Habersizce almak, çalmak. 8. Öne sürmek, ileri sürmek. (Divanü Lügat'it Türk'teki anlamları yortmak: yürütmek [ilaç]bağışsıklarını gevşetmek, ishal etmek.) 14. Yüzyılda kaleme alınan Süheyl ü Nev Bahar'da (yürütmek: yürütmek, harekete geçirmek, canlandırmak, yaşatmak.) Dede Korkut'ta, (Yürütmek: devam ettirmek, sürdürmek, yaşatmak, [kılıç] üşürmek; Yeni Tarama Sözlük'te (yürütmek: akıtmak, gezdirmek, dolaştırmak, çevirmek, döndürmek, sevk etmek, tedavül ettirme)"

4. Osmanlı Türkçesi Dönemi

Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nde (Parlatır, 2009: 1848) yürüme kavramının aşağıda belirtilen dokuz farklı anlamına yer verilmiştir:

1. Ayakları kullanarak hareket etmek. 2. Harekete güç bulmak 3. Yayan gitmek. 4. Yol almak, süratle gitmek. 5. Gezmek, hareket etmek, işlemek, dolaşmak. 6. İlerlemek, ileri gitmek, terakki etmek. 7. Saldırıya geçmek, hücum etmek, akın etmek. 8. Çıkışmak, azarlamak. 9. Ölmek, vefat etmek.

Koroğlu Destanı'nda yürüme çoğunlukla gerçek anlamının dışında kullanılmamakla beraber pek çok kısımda nida ünlemi şeklinde kullanılmıştır:

"Yürü hey adam olmayan

Yiğit kıymatın bilmeyen"

(...)

Akar Abıhayat biter yemişler

Yürü oğlum burda arslanlar yatar (Boratav, 1984, 145).

"Dağda değirmen yürüdü"

Yürü Beyler bade içelüm

(...)

Köroğlum der bu kumanda az oldu” (1984, 202).

Kavram, “Dağda değirmen yürüdür/ Yürü Beyler bade içelüm” dizelerinde ise “hareket etmek” anlamında kullanılmıştır.

Kamûs-ı Türkî'de yürüme kavramının üstlendiği altı anlamın olduğu ifade edilip söz konusu anlamlar örneklendirilerek gösterilmiştir:

“Yürüme: 1. rayiç olmak. işlemek. işlek olmak. Akmak, 2. hareket etmek. işlemek. cevvana gelmek. - kan damara yürüdü, 3. geçmek. işlemek. - şeh sümüne yürüdü, 4. saldırmak. cummak. üzerine yürüme - haydi yürüyün, 5. içişmek. çıkışmak. - ona yürüme. 6. ölmek. - o da yürüdü, 6. davranmak. tepişmek. hareket etmek. - böyle yürünmez” (Sâmi, 1998: 1880).

5. Türkiye Türkçesi Dönemi

Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü'nde (Gülensoy, 2007, 1194-1195) yürüme kavramının üstlendiği anlamlar şu şekilde sıralanmıştır:

“1. Adım atarak ilerlemek, gitmek. 2. Karada veya suda herhangi bir yere doğru sürekli olarak yer değiştirmek. 3. (çocuk) ayakları üzerinde gezecek duruma gelmek. 4. Yayan gezmek, yayan gitmek. 5. Yol almak. 6. Bir yere gelmek, Bir yere ulaşmak, kaplamak, 7. Üzerine doğru gitmek, saldırmak, hücum etmek. 8. (mec.) gereği gibi yapılmak veya ilerlemek. 9. (Faiz) hesap edilmek, işlemek. 10. Geçmek, ilerlemek, değişmek. 11. (Argo) Ölmek, 12. (Bir işte) ileri gitmek”

Ötügen Türkçe Sözlük'te yürüme kavramının Osmanlıcada, Eski Anadolu Türkçesinde ve Eski Türkçede (XIII. yy. öncesi), Eski Uygur Türkçesi sözlüklerinde geçen anlamları da dâhil olmak üzere yirmi iki anlamı belirtilmiştir:

“yürüme, [yor > yor-ı-mak / yür-ü-mek] 1. Adım atarak ilerlemek; yol almak; ileri gitmek; gezmek; dolaşmak. {eT} {eAT} {OsT} (aynı) [EUTS] 2. {OsT} Hareket etmek; iş yapmak. 3. Vucudun bazı bölümleri ya da organları ile yere basarak ilerlemek. 4. Karada veya suda, herhangi bir yöne doğru sürekli olarak yer değiştirmek. 5. (Cocuk, hasta vb. için) ayakları üzerinde gezecek, dolaşacak duruma gelmek. 6. Ayrılıp gitmek; belli etmeden uzaklaşmak. {eAT} (aynı) 7. Yol almak; mesafe kat etmek. 8. Bir yere kadar gelmek; oraya ulaşmak; orayı kaplamak. 9. mecaz. (İş vb. için) gereği gibi yapılmak; belli biçimde ilerlemek; gitmek. 10. Üzerine doğru gitmek; akın etmek; saldırmak; hücum etmek. 11. (İş, davranış vb. için) sonuç alıncaya kadar sürdürmek. 12. (Faiz için) hesap edilmek; işlemek. 13. (Zaman, ömür, hayat vb. için) geçmek; ilerlemek; değişmek. 14. Bir işte ileri gitmek. 15. argo. Ölmek. 16. argo. Çalınmak; kaybolmak. 17. {OsT} Geçer olmak; tedavül etmek. 18. {eAT} Hareket etmek; dönmek; devretmek. 19. {eAT} Hücum etmek; saldırmak. 20. gcl. fi. (Yol, mesafe vb. için) yayan geçmek; yayan gitmek. 21. {eAT} {OsT} Etkili olmak; geçerli olmak; nafiz olmak. 22. {OsT} yard. fi. Sürelik fiili yapar;...durur; ... devam eder. (“... beyhude laf urup öğünüp yürür.” et-Tuhfetü’s-Seniyye, 16.yy.) (Yürü! 1. Yürüyüşe başlatma komutu. 2. {eAT} Haydi! \\ Yürü, taş arabası! (Kovulmak istenen biri için) defol git; gözüm görmesin! || (Allah) yürü ya kulum demiş. (Herhangi bir alanda çok çabuk ilerleyenler, başarı kazananlar için) şanslı oldukları, işlerinin yolunda gittiğini anlatmak için söylenir (Çağbayır, 2007: 5408).

Sözlerin Soyağacı (Nişanyan, 2004: 498) adlı eserde kavramın üstlendiği anlamların yanı sıra kullanıldığı dönemdeki biçimlerine de yer verilmiştir: “yürü[mek Tü [viii] yorı-yürüme, yol almak; [Uy viii+] yorı-/yürü-; [Kıp xiv] yorı-/yörü-/ yürü-/ ; [Men xvii] yürü-/yürü- < Tü yo- yürüme “yol” yürüme: (Eski Türkçe) yürüme hızlı gitmek, koşmak (viii) karş. Eski Türkçe yorımak (yürüme)

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te (Ayverdi, 2006: 1370) yürümek kavramının belirli dönemler içinde yüklendiği anlamlar hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Esk. Türk.(yorı- > yöri- > yüri-> yürü-) 1. Adım atarak ilerlemek 2. (Bir kimse veya nesne) Bir yöne doğru yer değiştirmek, yer değiştirerek ilerlemek. 3. Yayan olarak gitmek, gezmek. 4. Ayakları üzerinde dolaşabilecek duruma gelmek. 5. Spor amacıyla yürüyüş yapmak. 6. Yol almak, mesafe kat etmek. 7. Hücum etmek, saldırmak. 8. (Bir şeyi protesto etmek için Yürüyüş yapmak, sokağa dökülmek. 9. Gereği gibi ilerlemek. 10. İlerlemek, devam etmek. 11. Geçerli olmak. 12. (Faiz için) İşlemek, hesap edilmek. 13. (Argo) Ölmek. 14. (Bir eşya) Kaybolmak, çalınmak. 15. İşinden ayrılmak zorunda kalmak. 16. Aşarak geçmek, kat etmek.

Sözlükte yürümek kavramıyla ilgili olan deyim ve atasözlerine de yer verilmiştir: Aldı yürüdü/ Allah yürü ya kulum demiş/ Ateşe yürümek/ Buyruğu yürümek/ Damarlarına su yürümek/ Hakk'a yürümek/ Hükmü yürümek/ İzinde yürümek/ Karda yürüyüp izini belli etmemek/ Lafla peynir gemisi yürümez/ Peşinden yürümek/ Üstüne (Üzerine) yürümek/ Yol yürümek.”

Fiilin fonetik özellikleriyle ilgili olarak gerek taranan eserlerde gerekse etimolojik sözlüklerde görüldüğü üzere Köktürkçeden günümüz Türkçesine kadarki süreçte “yorı- > yöri- > yüri->yürü-” şeklinde seyrettiği görülmektedir. Eyuboğlu (1988: 400), yürümek kelimesinin yör/yür kökünden geldiğini ve bu kökte (yör/yür) devinme eyleminin saklı olduğunu ifade edip ö/ü ya da ü/ö dönüşmesinin Türk dilinin yaygın bir özelliği olduğunu örneklerle (yörük/yürük, yöre/yüre, yürümek/yürümek, güzel/güzel) açıklar.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde (TDK, 2016) ise yürümek kavramının yer aldığı yirmi sekiz adet deyim ve atasözüne rastlanmıştır:

Atasözleri “acele ile yürüyen yolda kalır, arpa verilmeyen at, kamçı zoruyla yürümez, at, adımına göre değil, adamına göre yürür, borç ödemekle (vermekle), yol yürümekle tükenir, dağ yürümezse abdal yürür, it kağını gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış, it ürür, kervan yürür, kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş, lafla peynir gemisi yürümez, martta tezek kuruya, nisanda seller yürüye, ortak gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş, yatanın yürüyene borcu var, yol bilenle yürüyen, yorulmaz, yol yürümekle, borç ödemekle (vermekle) (tükenir) (biter); deyimler “alıp yürümek, (birinin) izinden yürümek, (birinin) üstüne yürümek, geriye yürümek, Hakkın rahmetine kavuşmak (Hakka kavuşmak, Hakka yürümek), kan yürümek, peşinden yürümek, su yürümek, tıkırında gitmek (olmak, yürümek), tıpış tıpış yürümek, üzerine yürümek, yol yürümek, yolunda gitmek (yürümek), yürü ense tıraşını göreyim (görelim)” şeklindedir.

Türk Argosu Sözlüğü'nde (Develioğlu, 1980, 160) yürümek kavramının “ölmek ve işinden ayrılmak” anlamlarının olduğu belirtilmiştir. Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü'nde (Aktunç, 1998: 313) ise “çalınmak” ve “satılıp gitmek, elden çıkarılmak” anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir.

“Yorı-” fiili ile ilgili olarak değinilmesi gereken bir başka husus da şimdiki zaman kipinin bu fiilden ortaya çıkmış olmasıdır. “II. tip şimdiki zaman kipi, yorı- fiili ile yapılır. Asıl fiil -A veya -(I)p zarf- fiil ekini alır. Bu kip Türkiye, Gagavuz, Azerbaycan, Türkmen, Başkurt, Kırgız, Karakalpak, Kazak, Altay, Hakas ve Tuva Türkçelerinde kullanılır (Ercilasun, Karahan, & Kirişcioğlu, 2013: 209).

SONUÇ

Yürümek kavramı gündelik yaşamın en temel eylemlerinden birini karşılması bakımından geçmişi çok eskiye dayanan bir kavramdır. Bu nedenle incelenen kaynaklarda çoğunlukla farklı biçimlerde yer aldığı tespit edilmiştir.

Kavramın batı Türkçesindeki fonetik/fonolojik dönüşümü “yorı- > yöri-> yüri- > yürü-” şeklinde gerçekleşmiştir. Köktürkçe, Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde

yorı- biçiminde yer alan fiilin Eski Anadolu Türkçesi eserlerinin bazılarında “yöri-” ve “yüri-” şekillerinde geçmeye başlamıştır.

YürümeK kelimesi, eski eserlerden itibaren anlam genişlemesine uğramaya, mecazi anlamlar kazanmaya, diğEr kelimeler ile birleşerek de deyimler ve birleşik sözcükler oluşturmaya başlamıştır. Kavramın taranan sözlük ve eserlerde geçmişten bugüne 74 farklı anlam kazandığı tespit edilmiştir. Bunlardan yürümeK (ilerlemeK), kalkınmaK, başkaldırmaK, aşmaK (dağ), yaşamaK, gelişmeK, sefer etmeK (sü yorit- birleşik fiil olarak), sevk etmeK, adım atarak ilerlemeK, gitmeK, yol almaK, saldırmak, baskın yapmaK, hareket etmeK, dolaşmaK anlamlarına gelecek şekilde Köktürk ve Uygur dönemi eserlerinde kullanımları tespit edilmiştir. Kelimenin bu dönem eserlerinde 15 farklı anlamı tespit edilmiştir. Kavrama ettirgenlik/oldurganlık anlamı yüklenerek de yeni anlamlar kazanması sağlanmıştır. Kelimenin türeyerek oluşturduğu anlamlar ise yer verilen anlamlara dâhil edilmemiştir.

İncelenen eserler ve sözlükler, İslâmiyet öncesi (Köktürkçe ve Uygur Türkçesi) ve İslâmiyet sonrası (Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi) olarak ayırıp değerlendirildiğinde Divanü Lügat’it Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü’l Hakâyık, Oğuz Kağan Destanı ve Clauson’un Türkçenin XIII. Yüzyıl Öncesi Etimolojik Sözlüğü gibi önemli eserler başta olmak üzere pek çok eserde yürümeK kelimesinin 31 farklı anlamı tespit edilmiştir: “varmaK, ismi varıp yayılmaK, yürüyüp yorulmaK, gezip dolaşmaK, uğraşmaK, devam etmeK, vakit geçirmeK, anılmaK, düşünmeK, geçinmeK, değer verilmeK, yazmaK, haydi (ünlem), davranmaK (yolça yorı-, izçe yorı- birleşik fiil), nüfuzu artmaK (savı yorı-birleşik fiil), yaklaştımaK (yaguk yorı- birleşik fiil), beklenti içinde olmaK (umınçka yorı- birleşik fiil), bozmaK (buza yorı- birleşik fiil), gezip durmaK (kezip yorı- birleşik fiil), yaklaştımaK (yaka yorı- birleşik fiil), kötüleyip durmaK (ayıglap yorı-birleşik fiil), gelmeK (dayanmaK), sefere çıkmaK, yolda olmaK, uzaklaşmaK, akıp gitmeK, yüzmek, (rüzgâr için), kişinin adının duyulması, (hayvanlar için) karnı üstünde yürümeK, (orada) kalmak, etkili olmaK. Bu dönemde yürümeK kelimesinden hareketle yeni türemelerin de meydana geldiği tespit edilmiştir. Daha önceki devirlerde (Köktürk ve Uygur) kavramın kazandığı saptanmış olan anlamların da kullanılmaya devam edildiği görülmüştür. Buna ek olarak yeni anlam genişlemelerinin ve türemelerinin meydana gelmesiyle kavramın anlam zenginliği daha artmıştır.

Dede Korkut Kitabı’nda, Yunus Emre Divânı’nda, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü’nde ve Kamûs-ı Türkî’de yürümeK kavramının daha önceki eser ve sözlüklerdeki anlamlarına ek olarak adını sürdürmeK, (kılıç) vurmaK (kılıç yorit-), harekete güç bulmaK ayakları kullanarak hareket etmeK, süratle gitmeK, gezmek (hareket etmeK, işlemeK, dolaşmaK), terakki etmeK, azarlamak, yürü (nida ünlemi), rayiç olmaK (işlemeK, işlek olmaK, akmak), cevvana gelmeK, üzerine yürümeK, geçerli olmaK anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan yürümeK kavramının daha önceki eserlerde tespit edilmemiş 13 farklı anlamının Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerine ait eserlerde tespit edildiği söylenebilir.

Kavramın Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te, Ötüken Türkçe Sözlük’te ve Güncel Türkçe Sözlük’te karada veya suda herhangi bir yere doğru sürekli olarak yer değıştirmeK, bir yere gelmeK, kaplamaK, gereğı gibi yapılmak veya ilerlemeK, (faiz) hesap edilmek (işlemeK), (bir işte) ileri gitmeK, iş yapmaK, ayrılıp gitmeK (belli etmeden uzaklaşmaK), mesafe kat etmeK, (zaman, ömür, hayat vb. için) geçmeK, (veya ilerlemeK, değışmeK), çalınmaK (veya) kaybolmaK, geçer olmaK (tedavül etmeK), spor amacıyla yürüyüş yapmaK, (bir şeyi protesto etmeK için yürüyüş yapmaK, sokağa dökülmeK, İşinden ayrılmak zorunda kalmak anlamları saptanmıştır. YürümeK kelimesinin Türkiye Türkçesinde kazandığı anlam sayısı 15’tir. Taranan eserlerden hareketle yürümeK kelimesi, en eski eserlerden itibaren kazandığı anlamlarını koruyarak günümüze kadar bu anlamların çoğunu taşımayı başarmıştır. Orhun Anıtları’nda kelimenin kazandığı bir anlamın yoğun olarak Karahanlı Türkçesi ve diğEr dönem eserlerinde de sıklıkla yer aldığını elde edilen bulgulardan hareketle söylemeK mümkündür.

Kelimenin hareket fiili olması, anlam genişlemesinin tarihî süreç içerisinde daha sık olarak meydana gelmesine imkân sağlamıştır. Kelime, benzetmeler ve bağdaştırmalar

aracılığıyla başka kavramlarla birleşmeye, deyimler oluşturmaya eski dönemlerden itibaren başlamış; bu da kavrama yaşamın pek çok yönüyle ilgili anlamı karşılayabilme imkânı sağlamıştır.

Yorı- fiili, geçmişten bugüne dek türeyerek de isim ve fiil türünde birçok yeni kelime oluşturmuştur. Yorıĝ (yori-ĝ) kelimesi çeşitli eserlerde gidiş; yürüyüş; yol, usul; tercüme-i hâl anlamlarında geçmektedir. Günümüz Türkçesinde ise edilgenlik, oldurganlık veya fiilimsi ekleriyle çeşitli anlamlar [Yürütüm, yürüyüş, yürürlük, yürüteç, yürütme(k), yürünme, yürütülme(k)] kazanmıştır.

Orhun Anıtları'ndaki örneklerinde dahi soyutlaşma ve mecazlaşma nitelikleri kazandığı görülen yürümek kelimesi, Türkçenin geçmişinin o dönemlerden daha eskiye dayandığını ispatlayan bir örnek olma özelliği de taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1998). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Albayrak, N. (2014). *Gönül Çalab'ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mas Matbaacılık.
- Bang, W. ,& Arat, R. R. (1970). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Milli Eğitim basımevi.
- Boratav, P. N. (1984). *Köroğlu Destanı*. Adam Yayıncılık: İstanbul.
- Breton, R. (2007). *Dünya Dilleri Atlası*. İstanbul: Ntv Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumları Yayınları (260).
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demirtaş, A. (2012). *Kutadgu Bilig'de "Yorı-" Fiili Üzerine*. Turkish Studies 7(4), 1477-1501.
- Develioğlu, F. (1980). *Türk Argosu*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilâçar, A. (1988). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B., Karahan, L., & Kirişçiöğlü, M. F. (2013). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fiil- Basit Çekim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdi, K. M.,& Yurteser, T. (2005). *Divânü Lugâti't Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1988). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1989). *Türkçe Kökler Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Huber, E. (2013). *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Yabancıdil Yayınları.
- Kaçalin, M. S. (2008). *Yûsuf Hâs Hâcib Kutadgu Bilig Metin*. (e- kitap): Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Müller, F. W.,& Gabain, A. V. (1945). *Çaştani Bey Hikâyesi*. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Basımevi.
- Nişanyan, (2004). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Sâmi, Ş. (1998). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Alfa/Aktüel Kitabevleri.
- Tatçı, M. (2015, 04 24). *Yûnus Emre Dîvânı*. 04 24, 2015 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, Ş. (1993). *Kuanşi İm Pusar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 576.
- Tekin, T. (1998). *Orhun Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Turan, F. (2001). *Eski Oğuzca Sözlük Bahşayış Lügati*. İstanbul: Bilimsel Akademik Yayınlar.
- Türk Dil Kurumu. 04/01/2019 tarihinde Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri&kategori1=atalst&kelime1=y%C3%BCr%C3%BCmek&sayfa1=20&hng1= adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu. 05/01/2016 tarihinde Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri&kategori1=atalst&kelime1=y%C3%BCr%C3%BCmek&sayfa1=20&hng1= adresinden erişildi.
- User, H. Ş. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Kütahya: Yüksek Lisans Tezi.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yabancı Dil Yayınları.
- Yıldırım, A.,& Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.